

Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare

MARIA DOGARU

În ansamblul izvoarelor sigilare românești un loc important îl au impresiunile sfragistice provenite din cancelaria domnului Ștefan cel Mare.

Deși aceste mărturii au reținut atenția unor reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești¹, iar recente instrumente de informare științifică transmit date importante asupra mijlocului de validare al fiecărui act², până în prezent nu s-a elaborat un studiu special dedicat acestor izvoare, deși el este necesar întrucât de-a lungul vremii s-au emis păreri diferite în ceea ce privește rolul, forma și mărimea sigiliilor utilizate în cancelaria lui Ștefan cel Mare.

Astfel, după unii autori, actele domnești moldovenești din perioada 1457—1504 au fost autentificate cu două categorii de sigilii (sigiliul mare și sigiliul mic)³, apreciere pe care o găsim și în lucrarea lui Emil Virtosu tratând evoluția sigilografiei Țării Românești și a Moldovei, iar după alții cu sigilii ce se încadrează, din punctul de vedere al dimensiunilor în trei categorii⁴.

Cercetînd documentele care s-au păstrat din epoca analizată, pe lângă constatarea pierderilor pe care le-a suferit tezaurul sfragistic național prin distrugerea unui număr deosebit de sigilii provenind din a doua jumătate a veacului al XV-lea, am ajuns la concluzia că în cancelaria lui Ștefan cel Mare s-au folosit patru matrice sigilare, fapt pentru care pe documentele emise de acesta s-au conservat următoarele categorii de impresii sfragistice :

1. *Sigiliul mare*, rotund, diametrul 80 mm, în emblema acestuia s-a gravat stema țării : în scut triunghiular cu marginea inferioară ascuțită capul de bour cu steaua între coarne flancat în dreapta de roză, în stînga de semilună (crai nou conturnat) ; scutul este plasat într-un cadru cvadrilobat încercat cu un ornament floral. *Legenda*, plasată într-o exergă formată din două cercuri conținut în exterior, unul de același fel în interior, scrisă în limba slavonă, cuprinde titulatura dezvoltată a domnului : печать ѿ стефанъ воєвода господар земли молдавской (Sigiliul lui Io Ștefan voievod și domn al Țării Moldovei)⁵. Tiparul cu care s-a realizat această pecete a fost utilizat în toată perioada domniei lui Ștefan cel Mare. Deși primul document cunoscut care conservă sigiliul mare este din 5 decembrie 1460, știm însă din însemnările contemporane că inaugurarea pecetii

¹ S-au aplecat asupra acestor categorii de mărturii istorice : V. A. Urechia *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, p. 4 ; Mihail Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, vol. II, 1953, nr. 1—2, p. 69—88 ; idem, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în aceeași revistă, vol. III, 1956, nr. 1—2, p. 99—128 ; Ion Bogdan, *Documente de la Ștefan cel Mare*, București, 1931 ; idem, *Documente moldovenești în arhiva Brașovului*, extras, București, 1905 ; Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 413—437 (în continuare DIR).

² *Vezi Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică Centrală a Statului*, vol. I (1387—1620), întocmit de Ileana Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, Veronica Cute, Lucia Papadopol, București, 1957, ca și *Documenta Romaniae Historica*, A. vol. II, (1449—1486), întocmit de Leon Șimanschi, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976 ; vol. III (1487—1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980 (în continuare DRH).

³ Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 414. Se înțelege acest lucru și din modul în care au fost descrise sigiliile în *Catalogul documentelor moldovenești*, menționat mai sus. Aceeași părere o avea și profesorul M. Berza, vezi lucrarea citată.

⁴ Această părere aparține lui Ioan Bogdan, ca și autorilor volumelor II și III ale ediției DRH.

⁵ Arh. St. București, colecția Peceti, I/140.

mari domnești a avut loc la 13 februarie 1458, când Ștefan cel Mare a dăruit mănăstirii Neamț satul Balotești⁶.

Printre documentele deosebit de importante, validate cu acest sigiliu, se află și actul din 26 februarie 1491 prin care marele voievod întărea legendarului Purice spătar, pentru slujba și credința sa, mai multe proprietăți⁷.

Ultimul document cunoscut autentificat cu sigiliul mare este cel din 30 septembrie 1503⁸.

2. *Sigiliul mijlociu*, rotund, 34 mm; în cimpul sigilar este înfățișat scutul triunghiular cuprinzând capul de bour cu stea între coarne, flancat de mobilele cunoscute (roza și semiluna). În spațiul dintre marginile scutului și exergă se află un ornament floral reprezentat în formă de lambrechini. Legenda, plasată într-o exergă formată din două cercuri perlate, este scrisă de asemenea în limba slavonă: *печать ю stefana voevody и r(ospodi)nh*.

Locul restrîns în care a fost scrisă legenda a impus folosirea abrevierelor. S-au utilizat sistemele de prescurtare prin ligatură (au fost redacte unite slovele *ы* de la *воеводы*, și *г* din cuvîntul care urmează) și trunchiere, fiind astfel prescurtat cuvîntul *г(ospodi)nh*⁹.

3. *Sigiliul mic*, rotund, 29 mm; în emblema lui s-a gravat scutul incluzînd capul de bour cu steaua între coarne însoțit de roză și semilună. Și la acest sigiliu s-a gravat în spațiul dintre scut și exergă un ornament floral însă mai simplu decît la pecetea descrisă mai sus. Legenda, de asemenea în limba slavonă, plasată între două cercuri continuu cuprinde titulatura restrînsă a domnului: *печать ю stefana voevody*.

4. *Sigiliul inelar*, rotund 25 mm. În emblema acestuia este înfățișat scutul încărcat cu capul de bour avînd steaua între coarne. După opinia noastră, spațiul redus al scutului n-a permis a se include alături de bour și cele două mobile — întîlnite în sigiliile de mai sus — roză și semiluna. Legenda, plasată în exergă, între două cercuri perlate, cuprinde același text ca în sigiliul mic¹¹. Acest tip sigilar a fost cel mai frecvent utilizat la validarea actelor interne.

După cum menționam mai sus, cercetările noastre recente ne-au permis să constatăm că unele din pecetele la care ne referim sînt realizate cu inelul sigilar. Această afirmație se bazează pe de o parte pe dimensiunile reduse ale acestora, ca și pe tradiția existentă în ceea ce privește utilizarea frecventă la sigilare, de către fiecare domnitor, a inelului purtînd gravată compoziția și legenda menite a-l individualiza.

Într-o scrisoare adresată brașovenilor de Radu cel Mare (între septembrie 1495 — aprilie 1508 domn al Țării Românești), trei din aceste categorii de sigilii sînt expres menționate: „Și orice om va avea carte de la domnia mea, sau de la părintele domniei mele, fie vreun boier al domniei mele sau pirgar-meșterul din Sibiu, sau judele crăiesc, sau orice nemeș va fi, chiar să aibă carte pecetluită cu pecetea cea mare, sau cu cea mică, sau cu inelul de la mîna domniei mele...”¹².

Din punctul de vedere al tehnicii de confecționare, izvoarele sfragistice ce ne-au provenit din cancelaria lui Ștefan cel Mare sînt:

1. *Sigiliu atașate* la care se disting trei elemente:

a) impresiunea sigilară; b) căușul; c) șnurul care asigură prinderea mijlocului de validare de suportul documentului.

⁶ Ibidem, colecția Documentele selecționate moldovenești, 20. Este deosebit de prețioasă însemnarea contemporană existentă pe reversul actului menționat mai sus — „cînd au făcut înfiul mare privilegiu. Ștefan voievod și-a pus pe el pecetea sa cea mare și cea nouă”—deoarece ne permite să constatăm faptul că, deși în toate epocile validarea actelor cu sigiliu era sarcina unui funcționar domnesc special investit cu această atribuție (logofătul), în cazuri excepționale matricea sigilară era aplicată de domnitorul însuși.

⁷ Arh. St. București, colecția Peceți I/139.

⁸ Ibidem, II/107.

⁹ Ibidem, II/127.

¹⁰ Ibidem, I/135.

¹¹ Ibidem, I/136.

¹² DIR, B. secolul XVI, vol. I, București, 1951, p. 26.

a) Toate impresiunile sigilare realizate în cancelaria lui Ștefan cel Mare sînt din ceară roșie, putînd avea uneori nuanțe mai închise¹³.

b) Căușul — emisfera protectoare menită a asigura conservarea sigiliilor — este făcut din ceară naturală amestecată cu rășini, fapt care-i determină culoarea gri închis, deși se întîlnesc și unele căușe confecționate din ceară albă.

Evident, descrierea sigiliului ce autentifică actul din 14 decembrie 1501 ca fiind de ceară albă¹⁴ este improprie, această cromatică fiind adecvată culorii căușului care protejează impresiunea sigilară din ceară roșie. Dimensiunea căușului diferă în funcție de mărimea sigiliului¹⁵. La pecețile mari diametrul semisferei variază între 110—120 mm; la sigiliile mijlocii căușul are diametrul în jur de 60 mm, la cele mici de circa 50 mm, iar sigiliile inelare sînt înconjurate de un cuib de aproximativ 38—45 mm.

c) Șnurul cu care pecețile au fost prinse de document este în general roșu, deși a fost utilizată deseori și mătase albastră (dar numai atunci cînd actul era validat doar cu sigiliul princiar).

Grija emitenților pentru a spori longevitatea mijlocului de validare a determinat prinderea peceții într-un mod special: după realizarea plicaturii se efectuau patru orificii dispuse în formă de cruce prin care se trecea șnurul ale cărui capete erau introduse în masa de ceară și uneori erau scoase în dreapta și stînga căușului sau în partea inferioară a acestuia.

Cum a reieșit din cele evidențiate mai sus, pentru sigilarea în acest mod s-au folosit toate cele patru tipuri de matrice sigilare.

2. Sigiliile timbrate confecționate prin apăsarea matricei sigilare pe o foiță timbru pusă peste ceara caldă aplicată pe suport. Acest mod de validare a fost impus de utilizarea hîrtiei a cărei rezistență redusă nu permitea atașarea sigiliilor protejate de căuș, mult prea grele pentru această categorie de suport¹⁶. Pentru sigilarea în acest sistem s-au folosit doar matricele sigilare mijlocii, mici și inelare.

Cele mai multe amprente de acest fel validează scrisorile adresate de Ștefan cel Mare brașovenilor¹⁷, fapt pentru care ele se conservă în depozitele Filialei Arhivelor Statului din Brașov¹⁸.

Un aspect deosebit de interesant din punct de vedere sigilografic în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, îl constituie cosigilarea actelor interne emise în cancelaria princiară. După cum s-a specificat, din timpul acestei domnii se cunosc 32 de acte interne validate cu sigiliul domnului și cu sigiliile unor membri ai sfatului princiar.

Pecețile boieresti, confecționate din ceară neagră sau verde, cuprind în cîmp slovele desemnînd de obicei apelativul sigilar *peceat*, numele și funcția numitului dregător (Dobrul logofăt, Toma stolnic etc), iar alături apelativul sigilar, numele și titlul *pan* (Stanciul în actul din 1459 iunie 12, primul act intern cosigilat elaborat la nouă luni după încheierea tratatului de pace cu Polonia). Un singur sigiliu boieresc, atașat documentului din 12 februarie 1466 este anepigraf¹⁹.

Prin sistemul de sigilare se evidențiază preeminența sigiliului domnesc care, cuprinzînd în emblemă stema țării și fiind confecționat din ceară roșie, avea în toate cazurile dimensiuni mai mari decît cele ale boierilor și era prins în centrul suportului mai sus decît pecețile membrilor sfatului domnesc.

Pierderea unui număr mare de sigilii nu ne permite să constatăm frecvența cu care unii boieri au participat la cosigilare. În lumina informațiilor documentare de care dispunem astăzi persoanele care și-au atașat sigiliul alături de cel al domnului erau mari boieri și dregători, membri ai sfatului domnesc. Au fost

¹³ Printre sigiliile mari se remarcă, pentru culoarea cerii, cel conservat la actul din 1490 octombrie 15. Arh. St. București, colecția Peceți, I/140.

¹⁴ DRH, vol. III, p. 470.

¹⁵ Actul se conservă la Arh. St. București, colecția Peceți I/144.

¹⁶ Probabil documentul din 27 iunie 1501 (conservat la Arh. St. București, colecția Documente selectate moldovenești, 35) pe al cărui suport se mai văd urme de ceară a fost tot în acest mod autentificat.

¹⁷ Vezi Ioan Bogdan, *Documente moldovenești în Arhiva Brașovului*.

¹⁸ Vezi Arh. St. Brașov, colecția Schnell 28, 35, 36, 38; fond. Arhiva oră-genească a Brașovului, 437, 439, 437, 440, 444, 445; colecția Privilegiu, 777.

¹⁹ Se conservă alături de alte trei peceți boieresti la actul din 18 februarie 1466 (Biblioteca Centrală de Stat, colecția de documente, LXVII/1).

identificați : 1. Bodea²⁰, Buhtea²¹, Costea lui Dan²², Crasneș²³, Dobrul²⁴, Goian²⁵, Ion Bucium²⁶, Iuga²⁷, Ilea²⁸, Pașco²⁹, Petru Ponici³⁰, Stanciul³¹, Tăutul, Vilcea³², Toma³³, Vlaicul³⁴, Zbierea³⁵. La două documente alături de domn și boieri au subscriș, prin atașarea peceții, și unii demnitari religioși : mitropolitul Moldovei³⁶ și episcopul Romanului³⁷.

Cercetările noastre infirmă aprecierile existente conform cărora actele cosigilate au fost validate uneori cu sigiliul mare, alteori cu sigiliul mic „manifestându-se aparent egală preferință de folosire a sigiliului mare și a celui mic“³⁸. Noi am găsit două acte autentificate cu sigiliul mare (5 decembrie 1460 ; 20 aprilie 1479), patru validate cu sigiliul mijlociu (1 și 5 iunie 1472 ; 26 august 1474 ; 22 mai 1476), șase documente cu sigilii mici și inelare (12 iunie 1459 ; 20 aprilie 1462 ; 15 mai 1462 ; 12 septembrie 1464 ; 8 februarie 1466 ; 8 decembrie 1466). Profesorul Emil Vîrtosu, care a profundat cercetarea în legătură cu sistemul de autentificare prin cosigare, aprecia că acesta reprezintă o abdicare a domnului de la drepturile sale, un moment de slăbiciune față de pretențiile marilor feudali, o expresie a dorinței acestuia de a-i cîștiga pe toți boierii țării³⁹.

După părerea lui Gheorghe Ghibănescu practica cosigilării exprimă importanța care se acordă documentelor⁴⁰.

Cît ne privește ne raliem opiniei lui Gheorghe Ghibănescu și împărtășim doar parțial opinia profesorului Emil Vîrtosu, respectiv doar în ceea ce privește faptul că exprima o tactică, aceea de a-i atrage pe marii boieri. Considerăm că autentificarea documentelor și cu sigiliile unor mari boieri nu putea fi o renunțare a domnului la autoritatea sa, o slăbiciune în fața marilor feudali. După opinia noastră, cosigilarea s-a însumat în ansamblul măsurilor luate de Ștefan cel Mare pentru o mai bună organizare administrativă a țării în cadrul căreia un rol important le-a revenit dregăților. Apreciem că între cosigilarea și concederea de către domn a dreptului de sigiliu pentru unele localități — acțiune menită a contribui la dezvoltarea social-economică a diferitelor așezări, există o strînsă legătură. Argumentele pe care le aducem în susținerea opiniei noastre sînt următoarele :

1. Cosigilarea a continuat să se practice și după uciderea pretendentului la tronul lui Ștefan cel Mare, Petru Aron (între 1469 și 1479, cînd încetează această prac-

²⁰ Pecetea sa este atașată la actul din 25 aprilie 1472.

²¹ Sigiliul acesta se conservă la documentul din 26 august 1476.

²² De la acesta se păstrează două peceți : una la actul din 20 aprilie 1462, alta la cel din 18 februarie 1466.

²³ Se află printre cei care au cosigilat actul din 12 septembrie 1464.

²⁴ Este unul din sigiliile atașate actului din 12 iunie 1459.

²⁵ Sigiliul său a fost identificat la documentul din 24 iunie 1459.

²⁶ În sigiliu este precizat doar numele. Vezi documentul din 12 iunie 1459.

²⁷ De la acest dregător s-au păstrat patru peceți. Ele cosigilează actele din : 22 aprilie 1462 ; 12 septembrie 1464 ; 5 iunie 1472 ; 22 mai 1476.

²⁸ Cosigilează actul din 5 iunie 1472.

²⁹ Legenda acestui sigiliu atașat actului din 26 august 1474 nu este clară. După opinia noastră scrie *павъ* și nu *TOMA* cum au descifrat autorii volumului II al lucrării DRH, p. 299. Pașco este menționat printre martori.

³⁰ Pecețile provenind de la acesta autentifică actele din 12 iunie 1459 și 15 mai 1462.

³¹ De la acesta s-au păstrat două peceți, una la actul din 12 iunie 1459, alta la cel din 22 mai 1476.

³² Sigiliul său este atașat la actul din 22 mai 1476, (ca și cele ale lui Vilcea și Iașco Hudici).

³³ De la acest dregător s-au păstrat două sigilii cosigilînd actele din 5 iunie 1472 și 26 august 1474.

³⁴ Cunoaștem trei peceți de la acesta și ele sînt conservate la actele din 20 aprilie 1462 ; 18 februarie 1466 ; 22 mai 1476.

³⁵ Cosigilează actul din 22 aprilie 1462. După opinia lui Ion Bogdan, la actul din 1476 mai 22 au fost și sigiliile lui Iașco Hudici și Vilcea care apoi s-au pierdut.

³⁶ Sigiliile acestuia cosigilează actele din 10 august 1470 și 5 iunie 1472.

³⁷ Sigiliul cosigilează actul din 10 august 1470.

³⁸ Emil Vîrtosu, *Din Sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 424—425.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Gheorghe Ghibănescu, *Ce este documentul*, în „Uricariul“, vol. XXIII, p. XLI.

tică, au fost emise și s-au păstrat 12 acte interne cosigilate);
 2. domnul, care în 1471 a dovedit prin executarea unor mari boieri că se bucură de o autoritate deplină, ar fi putut să înlăture chiar de atunci cosigilarea dacă aceasta ar fi constituit într-adevăr o slăbiciune în fața marii boierii;
 3. considerăm firesc să se atribuie cosigilării interne din timpul lui Ștefan cel Mare semnificația dată aceleiași procedeu întâlnit în cancelaria unor domni din veacurile următoare pe care Emil Vîrtosu îl consideră „o necesitate tactică urmînd acoperirea răspunderii politice“ a domnitorilor respectivi⁴¹.

Documentele vremii confirmă importanța deosebită pe care societatea moldovenească a acordat-o în general simbolului heraldic, în special izvoarelor sigilare.

Formula prin care se anunța sigilarea în protocolul final al actelor dovedește în parte rolul juridic al sigiliilor, importanța pe care o aveau acestea în ansamblul normelor juridice ale vremii; „iar spre mai mare tărie și întărire a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului și cinstutului nostru pan Dobrul logofăt să scrie și să atîrne pecetia noastră de această carte a noastră“ (8 septembrie 1457),⁴² „iar pentru mai mare tărie și întărire a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru pan Dobrul logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră“ (11 noiembrie 1458, Suceava)⁴³. Formula anunțării sigilării o întîlnim și în actele cosigilate în forma „iar pentru o mai mare putere și întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier, pan Dobrul logofăt, să scrie și să atîrne pecetea noastră și pecetea boierilor noștri de această carte a noastră“⁴⁴.

Rolul juridic al sigiliilor în garantarea autenticității actelor este de asemenea dovedit de grija ce s-a manifestat pentru autentificarea actelor prin metode care să asigure conservarea impresiunii sigilare, ca și de falsurile totale ori parțiale practicate în decursul vremii.

Unele falsuri au fost descoperite chiar în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În actul emis la 25 ianuarie 1472 se atestă că privilegiile lui Cernu, Românel și Drăgoi au fost „stricate“ în divan deoarece erau false⁴⁵.

Falsurile totale au constat în confecționarea ilegală a unei matrice cu ajutorul căreia erau sigilate unele acte plăsmuite. Astfel de sigilii validează înscrisul datat iulie 1501, fără zi⁴⁶.

Falsurile parțiale s-au practicat de regulă în două moduri:

- a) prin desprinderea peceții autentice de la unele documente originale și atașarea ei la acte plăsmuite⁴⁷;
- b) prin raderea textului scris pe pergament și rescrierea altuia care era validat cu sigiliul original atașat inițial⁴⁸.

Privind retrospectiv modul în care izvoarele sigilare reflectă epoca lui Ștefan cel Mare, constatăm faptul că aceste mărturii exprimă plastic înflorirea culturală proprie perioadei, ca și preocupările domnului pentru o mai bună organizare a activității social-economice. Înfașurarea compoziției gravate în timpul sigilar, proporționalitatea cu care au fost rediate diferitele elemente constitutive ale stemei de stat și finețea ornamentului floral ce umple cadrul din jurul scutului sînt dovezi ale preocupărilor pentru a se realiza o matrice sigilară cu valoare artistică.

⁴¹ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 431.

⁴² DR, A. Moldova, veacul XIV—XV, București, 1951, p. 292.

⁴³ *Ibidem*, p. 301.

⁴⁴ Formula este inclusă în actul din 15 aprilie 1463, ca și în cele din 8 decembrie 1466, 30 aprilie și 2 octombrie 1463.

⁴⁵ Arh. St. București, colecția Peceți, II/265.

⁴⁶ *Ibidem*, I/247, Vezi și DRH vol. III, București, 1980, p. 554—557.

⁴⁷ Sînt o dovadă documentele care n-au sigilii, întrucît acestea au fost luate prin tăierea suportului pentru refolosire: 11 martie 1494, Suceava, 22 ianuarie 1497; 10 februarie 1500. Vezi DRH, vol. III.

⁴⁸ Întîlnim astfel de situații la actele din 5 martie 1493 (Arh. St. Suceava, fond. Mănăstirea Dragomirna, I/8).

Persistența îndelungată a stemei Moldovei în forma în care a evoluat în timpul lui Ștefan cel Mare confirmă faptul că epoca ilustrului domn a rămas ca un model și din acest punct de vedere.

Izvoarele heraldice și sigilare atestă într-un fel specific faptul că figura lui Ștefan cel Mare a rămas adînc imprimată în conștiința posterității. Neîndoiește că aceasta este realitatea pentru care unele centre urbane ce și-au confecționat tipare sigilare în veacurile următoare au precizat în legendă faptul că localitatea respectivă a dobîndit dreptul de sigiliu, moment ce marchează emanciparea fiecărei comunități, de la Ștefan cel Mare⁴⁹.

Stema atribuită Moldovei în armorialele redactate la sfîrșitul secolului al XV-lea⁵⁰ și prima jumătate a veacului al XVI-lea⁵¹ înfățișînd capete de arapi simbolizînd populația musulmană, sînt o aluzie plastică la luptele duse de domnul Moldovei, amintesc ecoul european pe care l-au avut strălucitele victorii antiotomane obținute de Ștefan cel Mare.

⁴⁹ D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1956, fasc. 2, p. 157—169.

⁵⁰ Este vorba de ediția operei lui Richenthal realizată în 1483 de Anton Sorg.
⁵¹ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 126.